

Där de *olika* lagrarna gro?

Gymnasieelevers anpassnings- och motståndprocesser

Monica Johansson

The focus of this article is to analyze the Swedish upper secondary schools mission “one school for all” and to place this in relation to student’s adaption and resistance. An ethnographic study conducted at one municipal upper secondary school is the basis for the article. The study took place over the course of three school years, three upper secondary school programs were included and five groups of pupils were followed. The concluding result indicates that depending on which program the students were attending they were faced with different demands and expectations. During their education most pupils strive towards adapting to what the school, at a general level, asks for. However, they also show varying degrees of resistance and a pattern of this is evident in relation to the different programs. The results are discussed in relation to the new upper secondary school reform (Gy 2011) and recent debate.

Keywords: Upper secondary school, institution, pupils, adaption and resistance, ethnography, school reform.

Inledning

Den svenska gymnasieskolan har utretts och förändrats flera gånger och den senaste reformeringen fick benämningen Gy 2011, vilken började genomföras under höstterminen 2011. Debatterna, diskussionerna och förslagen som gäller gymnasieskolan har oftast handlat om yrkesprogrammen och om de elever som av olika anledningar har svårigheter med studier (Johansson 2012). Trots att Gy 2011 nu är inne

---

Monica Johansson är FD och universitetslektor vid Institutionen för Pedagogik och Specialpedagogik, Göteborgs universitet, Box 300, 405 30 Göteborg.
E-post: monica.johansson.3@ped.gu.se

på sitt andra år blossar nya diskussioner upp och det kommer fortsatt nya förslag på förändringar av gymnasieskolan. Ett uttalande från utbildningsminister Jan Björklund, i samband med budgetpropositionen hösten 2012, fick stor uppmärksamhet i media och både kritiska och positiva röster höjdes. Björklunds uttalande var: "Låt oss vara tydliga. Det är bättre att en ung människa går klart en kortare yrkesutbildning än att han eller hon hoppar av och går rakt ut i arbetslöshet" (Björklund 2012). Vad utbildningsministern menade och vad regeringens förslag, när det gällde yrkesutbildningen, egentligen innehöll rådde dock viss förvirring om. Det tolkades som ett förslag om en ny ettårig gymnasial yrkesutbildning, men enligt skrivningen i budgetpropositionen (Finansdepartementet 2012) för 2013 handlade det om att utveckla det nya introduktionsprogrammets yrkesintroduktion till olika längd, för att det ska kunna bli en direkt förberedelse för arbetslivet.

Oavsett vad ovanstående förslag i förlängningen leder till, finns det för ungdomar som idag avslutar grundskolan, i realiteten, inte några andra alternativ än att påbörja gymnasiestudier. För ungdomar som saknar de betyg som krävs, måste vägen in till alla gymnasieprogram numera gå via något av de fem nya introduktionsprogrammen. Gymnasieskolan har succesivt förändrats från att ha varit en skolform som endast ett fåtal ungdomar hade möjlighet att studera på, till att vara en skolform som ungdomar har föga möjligheter att välja bort. De kan inte välja bort gymnasieskolan, även om de vill göra något annat eller inte ens är behöriga att börja studera där. Gymnasieskolan är i nuläget därför en skolform som kan beskrivas som både inkluderande, men samtidigt också som exkluderande (Johansson 2012). Ändå fortsätter gymnasieelever att på examensdagen högljutt och traditionellt sjunga den marsch från 1851 som komponerades av prins Gustaf (1827-1882). I dagligt tal kallad "Studentsången" och som avslutas med den kända strofen "Där de härliga lagrarna gro". Traditionens kraft framträder som stark i gymnasieskolan och trots förändringar och nya reformer kvarstår kritik som kan härledas till differentieringsfrågan.

I den här artikeln är ett övergripande perspektiv riktat mot hur gymnasieskolan som institution hanterar det uppdrag, som ibland har benämnts som "en gymnasieskola för alla" och som med andra ord kan beskrivas som att gymnasieskolan ska vara en inkluderande skolform. Diskussion om denna aspekt av gymnasieskolan var särskilt framträdande under implementeringen av gymnasiereformen från 1994 (se t ex Skolverket 2007). Det är intressant att jämföra utredningar inför gymnasiereformen från 1990-talet med Gy 2011 då det för den senare reformen inte längre relateras till gymnasieskolans uppdrag "som en skola för alla" (Utbildningsdepartementet 2007,

Utbildningsdepartementet 2007a, SOU: 2008:27). Däremot betonas redan i direktiven till Gy 2011 vikten av att ta tillvara elevers fallenhet och intressen i samband med gymnasievalet.

Artikeln empiri bygger på delar av data från en större etnografisk studie om processer vid institutionellt identitetsskapande för gymnasieelever (Johansson 2009), en studie som alltså genomfördes innan reformen Gy 2011. Syftet med föreliggande artikeln är, att med utgångspunkt i empiri från elevgrupperns olika uttryck för anpassnings- och motstånd problematisera hur gymnasieskolans uppdrag ”som en skola för alla” blir synlig och framträdande i verksamheten. I artikeln diskuteras hur elevers anpassnings- och motståndprocesser kan komma att förändras genom Gy 2011. Innan artikelns bakgrund och utgångspunkter närmare redovisas följer en kort genomgång av vad Gy 2011 innebär i relation till den tidigare gymnasireformen.

Gy 2011

I korthet innebär reformen Gy 2011 att det, vid en jämförelse med den tidigare gymnasieskolans struktur och innehåll, finns en tydlig uppdelning och större skillnader mellan tolv yrkesprogram och sex högskoleförberedande program som förutom introduktionsprogrammen är de 18 nya gymnasieprogrammen (SFS 2010: 2039, SFS 2010: 800).

Alla program är fortfarande treåriga, men yrkesprogrammen har i regel inte längre grundläggande behörighet för högskolestudier inbyggda i programmets struktur. Behörigheten för högskolestudier ska dock kunna nås genom individuella val (Skolverket 2011a). Undantagen från de stipulerade tre åren är de olika introduktionsprogrammen och att ett fjärde år på försök erbjuds på teknikprogrammet (Skolverket 2011). Det fjärde året på teknikprogrammet är tänkt att leda till kompetens som gymnasieingenjör. Detta var också möjligt i den gymnasieskola som fanns innan 1990-talet (Johansson 2012).

För att ha möjlighet att bli behörig och antagen till ett högskoleförberedande program ska grundskolebetyget numera innehålla minst tolv godkända betyg. För behörighet och antagning till ett yrkesprogram är motsvande antal godkända betyg minst åtta (SFS 2010: 2039, SFS 2010: 800). Detta är en förändring då det tidigare endast var krav på godkända betyg i Engelska, Matematik och Svenska/ svenska som andraspråk till de nationella programmen oavsett inriktning.

För de elever som av olika skäl inte är behöriga att varken antas till yrkesprogram eller till högskoleförberedande program har fem introduktionsprogram skapats. De fem introduktionsprogrammen ersätter det tidigare individuella programmet och har fått namnen:

Preparandutbildning, Programinriktat individuellt val, Språkintröduktion, Yrkesintröduktion och Individuellt alternativ. Flexibiliteten för hur gymnasieskolorna kan organisera och genomföra de fem intröduktionsprogrammen är stor (Henning Loeb & Lumsden Wass 2012) och så var det också när det gällde det tidigare individuella programmet.

Två årskullar elever har i skrivande stund påbörjat sina gymnasiestudier i Gy 2011 och antalet ansökningar till yrkesprogrammen har minskat. Direkta jämförelser med den tidigare gymnasieskolan är dock svåra att göra då hela programstrukturen förändrats och det också finns geografiska skillnader i landet. Läsåret 2011/12 startade 51 % av eleverna på ett högskoleförberedande program, 31 % på ett yrkesprogram och 18 % på något av intröduktionsprogrammen. Två program som är av särskilt intresse för denna artikel är teknikprogrammet och omvårdnadsprogrammet där teknikprogrammet fått ett ökat söktryck och omvårdnadsprogrammet ett minskat (Skolverket 2012).

Bakgrund och utgångspunkter för analys

Empirin i huvudstudien (Johansson, 2009) är byggd på deltagande observation, intervjuer och dokumentanalys och det är även dessa data som artikelns redovisade empiri grundas på. Ungdomar från olika årskurser på tre gymnasieprogram följdes under fyra terminer från våren 2006 till hösten 2007 i en kommunal gymnasieskola. Programmen som ingick var det dåvarande individuella programmet (IV), teknikprogrammet (TE) och omvårdnadsprogrammet (OP). Några elever som studerat på IV, intervjuades också när de senare påbörjat sina studier på ett nationellt program.

När det gäller teknik- och omvårdnadsprogrammen är just dessa två program relativt oförändrade i Gy 2011, även om exempelvis inträdesregler och struktur förändrats för alla program. Teknikprogrammet är numera ett av sex högskoleförberedande program och omvårdnadsprogrammet är ett av tolv yrkesprogram. Det tidigare individuella programmet är, som tidigare nämnts ersatt av fem olika intröduktionsprogram. Denna studies program skulle i nuläget bäst motsvaras av det program som benämns som Preparandutbildning.

Den övergripande teoretiska utgångspunkten för artikelns analys är den så kallade struktureringssteorin (Giddens 1984) vilken implicerar att struktur och handling ständigt skapar och återskapar varandra. I struktureringssteorin betonas också vikten av att uppmärksamma institutionella regler och olika resurssystem. De teorier som använts för att mer specifikt analysera elevers anpassnings- och motståndprocesser redovisas i nästa avsnitt.

Begreppet institutionell ordning är i artikel en central utgångspunkt i relation till elevernas anpassnings- och motståndsprocesser. Begreppet används för att undersöka hur utbildning som institutionaliserad form, skolformen gymnasieskola, studiens specifika skola och dess aktörer tillsammans skapar en eller flera institutionella ordningar. Med institutionella ordningar syftas här på vardagliga rutiner där både explicita och implicita regler på skilda nivåer formar vardagen över tid och rum. En övergripande institutionell ordning ger uttryck för hur något ”bör” vara och det kan liknas med det som ibland benämns som ”det för givet tagna”. I artikeln är fokus på analys av olika elevgruppers anpassnings- och motståndsstrategier med avseende på hur de förhåller sig till skolans institutionella ordningar.

Olika anpassnings- och motståndsprocesser

Eleverna betraktas i artikeln som en del av de institutionella ordningarna och som aktörer i dessa. De är formellt den grupp i skolan som har minst möjligheter att förändra, även om detta delvis skiljer sig åt mellan olika elevgrupper. Eleverna är ändå inte att betrakta som passiva aktörer då de i viss mån också försöker förändra skolan och de hanterar och förhåller sig till skolans institutionella ordningar på olika sätt. Detta benämns och analyseras i artikeln som strategier och med det menas hur eleverna gör i olika situationer. Det de gör, deras sätt att handla kan vara mer eller mindre medvetet, uttalat eller konsekvent genomfört. Strategierna är dessutom ofta kombinerade med varandra och förekommer sällan i renodlad form, varken för enskilda elever, grupper eller i olika situationer. Vidare sker en förändring av strategierna över den tid som eleverna studerar på programmet.

Begreppen motstånd och anpassning förstås i denna artikel som uttryck för elevers aktiva handlingar, förhållningssätt och strategier då eleverna har att hantera skolans institutionella ordningar. Begreppen motstånd och anpassning används i analysen som ytterligheter vid beskrivning och analys av elevernas handlingar i skolan och för interaktionen mellan eleverna och institutionen. Analysen tar därmed stöd i dessa klassiska begrepp vilka utvecklats i forskning av bland annat Stephen Ball (1981). Benämningarna anpassat motstånd och motspänstig anpassning används för att visa att renodlat och konsekvent motstånd sällan förekommer och med hjälp av de skilda begreppen pekas på förskjutningar och nyanser i elevernas handlingar. Med anpassat motstånd syftas på strategier där eleverna kommenterar eller handlar på ett sätt som i regel passerar som godtagbart, trots att det innefattar visst motstånd. Motspänstig anpassning är istället ett mer

öppet motstånd med tydligare protester, även om det ändå ofta slutar med att eleverna anpassar sig.

Den stillsamma och givna anpassningen

Att eleverna anpassar sig och försöker att göra det som skolan efterfrågar på det sätt som skolan förväntar sig, är den strategi som tydligast framträder i datamaterialet. Anpassningen sker tyst och strategin framträder som självklar. Eleverna är lojala med skolans övergripande institutionella ordning och upprätthåller den i hög grad själva och liknande resultat beskrivs också i exempelvis Åsa Bartholdssons studie (2007). Eleverna i föreliggande studies empiri gör oftast det som skolan vill på det sätt som skolan anger. En del elever vill ha än mera tydlighet i enlighet med skolans övergripande institutionella ordning. De blir då själva delaktiga i att skapa och återskapa strukturer som skolan som institution bygger på. Utöver det som händer under lektioner kan elevers närvaro och aktivitet relaterad till exempelvis elevråd och skolföreningar användas vid analys av anpassning (jmf Ball 1981). Om detta används som tecken på anpassning i denna artikel är det eleverna på TE som i högre grad än de andra eleverna visar uttryck för anpassning. Både elever och lärare beskriver i intervjuer att det är stor skillnad på närvaro och aktivitet beroende på om elever studerar på ett studie- eller yrkesförberedande program.

En grupp elever som tidigare studerat på IV uttrycker även de en tydlig och viljeinriktad anpassning till den övergripande institutionella ordningen, som de är en del av när de börjat på ett nationellt program.

Intervju 1

- MJ: Om ni ser på skolan, hur vill skolan att ni som elever ska vara och bli?
- Per: Ja, att vi ska lyckas, att vi ska bli mer ansvarsfulla och så där
- Felicia: Mest är det nog för att vi ska bli ansvarsfulla och ta eget ansvar hela tiden. Jag tror att det är mest det som det går ut på
- Per: Så att man är beredd för framtiden liksom

Längre fram i intervjun frågar jag eleverna om hur skolan gör för att de som elever ska bli som skolan vill:

Intervju 2

- Per: De ger oss regler. För hur vi ska vara i korridorerna och på lektionerna och allt möjligt fast överallt

- MJ: Kan du ge något exempel på en sådan regel. Vad är det?
 Per: Ingen mobbing och sådant där kanske
 Felica: Ja, typ och ingen rökning på skolans område. Det är vårt ansvar (skratt)
 MJ: Hur gör ni då när skolan sätter massa regler till er, ungefär ni ska vara så här. Hur gör ni då?
 Isa: Vi följer dem
 Felica: Vissa funkar och vissa funkar inte (skratt från hela gruppen)
 Felica: Vissa vill man inte alls lyssna på
 Isa: Men man gör det ändå
 MJ: Man gör det ändå?
 Isa: Mm
 MJ: Blir ni som skolan vill då? Ansvarsfulla och
 Felica: Ja, för det mesta tror jag
 MJ: Ni har aldrig lust och känner att ”Nej det här skiter jag i” (skratt från hela gruppen)
 Felica: Nej, faktiskt inte här nej
 MJ: Inte här, men någon annanstans?
 Felica: Nej men jag vet inte, under den här terminen så har jag inte känt så nej. Jag skiter i det här nej. Hur mycket och kämpigt det än har vart så har man ju kämpat (Intervju f.d. elever IV).

I intervjuutdragen ovan finns en ökad anpassning uttryckt av eleverna själva. Trots att skratt och ironi fanns med, uppfattade jag att eleverna både ville göra och bli som skolan efterfrågade.

Elevernas uttryck för anpassning ökade som helhet under tiden de studerade på skolan och allra tydligast var det hos eleverna på TE. Under lektioner och redovisningar använde de exempelvis liknande uttryck som lärare i sina egna kommentarer. Ibland förekommer eleverna lärarna, genom att exempelvis snabbt bedöma sin egen eller andra elevers prestationer. Detta har tolkats som en strategi, där det för eleverna framstår som bättre att ”förekomma än att förekommas”. Det verkar som om de tror sig veta vad läraren ska säga och snabbt själva tar upp en sådan diskussion vilket leder till ökad kontroll över sin egen situation.

De flesta elever i studien anpassar sig till skolans riktlinjer och krav och här framträder tydligt institutionens kraft (se t ex Scott 2001). Nyare forskning från gymnasieskolan pekar också på liknade resultat som visar att kollektiv påverkan från eleverna som grupp fortfarande inte är särskilt framträdande i skolvardagen (Öhrn, Lundal & Beach 2011, Rosvall 2012).

Anpassat motstånd med humor som vapen

Eleverna har också strategier som benämns och analyseras som anpassat motstånd och det är vanligast på TE, men finns också på de andra programmen (jfr Nyström 2007). Vid denna strategi anpassar sig eleverna, men det sker under subtila och humoristiska protester som uppfattas som roliga av både andra elever och skolpersonal. Eleverna använder vidare skämt och ironi när de i skoltidningen skriver om vardagen i skolan. Humorns roll i skolan har till viss del berörts i tidigare forskning (t ex Hill 2001, 2007, Kehily & Nayak 1997, Nyström 2007, Willis 1977, Woods 1979, Woods 1990) och då har elevers skämt förklarats och analyserats på skilda sätt, bland annat utifrån klassbakgrund. I denna artikels empiri är det på ett högskoleförberedande program som humorn framträder tydligast, även om det, i likhet med tidigare studier, här handlar om manliga elever. I likhet med Paul Willis och Margreth Hill, betraktar jag humorn som uttryck för motstånd, men som ett anpassat motstånd med viss möjlighet att bli framgångsrikt.

Några elever på TE beskriver själva, att de inte alltid gör det som elever på programmet förväntas göra. De har en förhållandevis avspänd inställning till den institutionella ordningen, trots att de oftast anpassar sig till den:

Intervju 3

- MJ: Vad är det mer som är viktigt? Hur ska man vara som elev?
 Erik: Ordningsam (...)
 Henrik: Ja, så där vilja lära sig
 MJ: Vilja lära sig... och då är ju den magiska frågan den. Blir ni sådana då? (Småskratt och leenden i gruppen)
 Henrik: Hm nej. Men...
 Erik: Jo, delvis
 Jonas: Men vi blir i alla fall bättre (Intervju elever TE).

Eleverna ger ovan uttryck för en viljeinriktning och beskriver sin egen förändringsprocess. John Wakeford (1969) beskrev i den tidiga forskningen just att strategier för anpassning och motstånd förändrades över tid och att de var kontextberoende. I ny forskning av Lisa Russel (2011) redovisas även fortsatt att elevers motståndsprcesser är kontextberoende och förändras beroende på olika situationer.

Motspänstig anpassning genom öppna protester

Motspänstig anpassning är en strategi som inte var särskilt framträdande eller vanlig i mitt material. Den visar sig främst på IV när elever, under första terminen, nästan rutinemässigt protesterar mot det de ska göra i skolan. Även om de protesterar öppet och tydligt, gör de till slut det de förväntas göra. Jonna försöker till och med ta hjälp av sin pappa och säger:

Fältanteckning 1

När jag går ut skolan ska jag aldrig gå i skolan igen... jag ska inte ens titta på en skola. Jag ska ringa till pappa sen och säga att de tvingar mig att räkna matte (Fältanteckningar IV).

Den motspänstiga anpassningen på IV framträder också i situationen nedan genom kommentarer om att "slippa jobba" även om denna kommentar framkallar en stark motreaktion från en annan elev:

Fältanteckning 2

Lektionsmomentet är en argumentationsövning som handlar om elever ska få ha, eller inte få ha mobiltelefoner påslagna under lektionstid. Den inledande kommentaren är från en elev, Sara, och den handlar om vilka det är som ringer till eleverna i klassen. Sara säger: "Att det är bara tre... fyra personer som ringer till den här klassen: Polisen, advokaten, socialen och psykologen". Denna kommentar framkallar stor munterhet och höga skratt i klassen och läraren säger: "Ja, det stämmer... men det har ju blivit bättre". Karl, en annan elev, kommenterar telefonsamtalen genom att säga: "Ja, fast det är skönt, då slipper man jobba". Sara ser sig om och frågar sina klasskamrater med hög och upprörd röst: "Vill ni inte ha betyg då? Vilka ska ni bli i framtiden?" (Fältanteckningar IV).

Sara kommentar ovan pekar på betygens kraft och hur de i sin tur är kopplade till elevernas framtid.

Även på OP och TE förekom ibland uttalade protester och på OP var det vanligast under lektioner i matematik och svenska medan det för TE ibland fanns protester under lektioner i svenska. De situationer där det mer uttalade motståndet framträder är i ämnen som inte har en tydlig anknytning till programmets karaktär.

Elevernas uttryck har i avsnitten ovan analyserats som motspänstig anpassning, en anpassning som i sig innehåller en hel del öppet motstånd. Den här strategin får till slut ändå ett liknade resultatet som de tidigare, då eleverna anpassar sig.

Uttalat motstånd av skilda former

I datamaterialet finns också exempel på mera framträdande, konsekvent och uttalat motstånd mot den institutionella ordningen. I den tidiga forskningen om elevers anpassnings- och motståndsprocesser används begreppet ”rebellion” (Wakeford 1969) vilket innebär elever som tydligt tog avstånd från skolan och snabbt lämnade den (jmf Willis 1977). Ungdomar i Sverige har idag föga möjligheter till denna form av motstånd, då gymnasieskolan i praktiken är obligatorisk (Johansson 2012) trots att den egentligen är frivillig.

De manliga eleverna på OP är en grupp som tydligt uttalar motstånd mot skolans rutiner, regler och resurssystem. Ibland visar de dock anpassning och följsamhet gentemot skolan och det bekräftar att anpassnings- och motståndsstrategier varierar beroende på situation. I en intervju säger de:

Intervju 4

- MJ: Hur ska elever vara?
Hans: Då tror jag nästan blint lydande
Några andra elever: Ja
MJ: Nästan blint lydande?
Hans: Men man ska fortfarande ha egna tankar, men man ska ändå göra allting som de säger och inte säga emot
Jack: Jag tror de vill ha tillbaka den gammelsvenska skolan
MJ: Mm, hur är det nu, gammelsvenska?
Jack: Ja, men vi ska ju göra som de säger annars aga (småskratt).
Jo, men det låter konstigt när man säger så, men de vill nog att vi ska sitta väldigt still, väldigt tysta och lyssna på allting och bara göra det

I intervjuavsnittet beskriver eleverna att de har förstått den institutionella ordningen, som elever ska de vara ”blint lydande”. I fortsättningen på intervjun uttalas ett motstånd mot detta då eleverna vill ha ut mer av skolan:

Intervju 5

- Adam: Det är ju som ett jobb fast det är jävla dåligt betalt
Lukas: Absolut (skratt)
Jack: Det suger

- MJ: Det är som ett jobb fast jävla dåligt betalt?
- Adam: Man går hit åtta på morgonen och går hem tjugo över tre, det är ju som ett jobb fast du kan sluta tidigare någon gång. Eller ha sovmorgon, då ska du ju fortfarande hit
- Lukas: Egentligen är vi rätt underbetalda eftersom vi är ute på praktik och gör riktiga jobb. Bortsett från att vi inte gör alla fulla timmarna så är vi jävligt underbetalda
- Jack: Vi är enda programmet som inte får något för det
- Jack: De på fordon transport. De får sitt körkort, lastbilskörkort och truckkörkortet
- Adam: Ja, det är om de klarar G i alla kurser. Det är ett ganska bra krav och det skulle jag. Det känns som när man är ute sex veckor och jobbar trettio timmar i veckan... Dålig timlön, det är pengar
- Jack: Men till exempel körkortet vore en sådan grej som är rätt bra för omvårdnad med, för hur många av oss kommer inte någon gång att jobba inom hemvården och så (Intervju elever OP).

Eleverna hämtar sina argument för det de vill ha från en verksamhet utanför skolan och menar att de behöver körkort och att de borde få lön som framtida vårdpersonal. Precis som eleverna i Willis (1997) och Hills (2001, 2007) studier, tar eleverna arbetslivet som utgångspunkt för det de efterfrågar. De vill ha ekonomiska resurser och körkort vilket också kan användas i andra sammanhang. De jämför sig vidare med elever som studerar på ett traditionellt manligt program.

Andra som uttryckte uttalat motstånd var en grupp kvinnliga elever på OP. Deras motstånd var inte riktat mot den uttalade övergripande institutionella ordningen. Istället riktades motståndet mot att de själva inte var en del av det som var aktuellt för andra elever som exempelvis passa tider, lämna in uppgifter och bedömningar. Eleverna menar att de som elever på OP, inte fick möjlighet att agera så att det bidrog till högre studieframgång. I intervjun beskriver denna elevgrupp också hur man ska vara som elev:

Intervju 6

- MJ: Hur ska en elev vara?
- Elinor: Smart
- MJ: Man ska vara smart?
- Terese: Man behöver ju inte vara smart så, men man ska vara i tid och ha med sig sina grejor och lämna in och allting och inte ta ledigt så mycket. Typ sådana grejor

Sedan säger eleverna, att även om de är sådana elever så hjälper det inte eftersom de studerar på OP:

Intervju 7

- Terese: Men även om man är sådan, så gör det ju inget verkar det som
- Elinor: Det verkar ju som det. En lärare sa, när han hade muntligt med natur, så sa han: ”Men de var ju inte mycket bättre än vad ni är” och det var ju inte så kul att höra då för mitt betyg där. Om jag hade gått natur eller samhäll så hade jag säkert fått MVG i flera kärnämnen. Men eftersom jag går omvårdnad så ställs det inte samma höga krav på en. Man får inte samma utbildning, det är upplagt på ett annat sätt
- Terese: Det skulle inte skilja någonting, vi har ju ändå samma kurser
- Lina: Det måste vara lärarna det är fel på
- Flera elever: Ja
- Elinor: Ja, bara för att ni går ett sådant här program, så har ni de här böckerna. ”Lättare än de andra har de” [här pratar Elinor om dem själva som grupp]
- Flera: Mm
- MJ: Det har ni känt?
- Terese: Det känns, vi har valt den här kursen, programmet, för att vi är korkade på något sätt
- Tina: Det är som att vi ska bara vara undersköterskor i hela vårt liv, så det spelar ingen roll (Intervju elever OP).

Eleverna beskriver att de uppfattas som korkade och kopplar själva detta till en framtida yrkesroll som undersköterska. I en numera klassisk engelsk studie av Beverley Skeggs (1999) uttryckte några kvinnor skarp kritik mot sin vårdutbildning och beskrev att det i utbildningens teoretiska delar ställdes låga krav och att utbildningen hade dålig status på skolan. Detta överensstämmer väl med vad eleverna i denna studie uttrycker, trots att det är många år mellan forskningen och skilda kontexter. De unga kvinnorna på OP trodde i början av studierna att de hade en reell möjlighet att få den kunskap och status, som de beskriver att elever på andra program fick. Ilskan och förvåningen över att de inte hade denna möjlighet, var framträdande hos den här elevgruppen som jag uppfattade som målinriktade, vilket delvis kan förklara den frustration de ger uttryck för. Samtidigt uttrycker eleverna också själva en nedvärdering av arbetet som undersköterskor då det är något de inte vill vara ”hela livet”. De kvinnliga elevernas uttryck har tolkats som motstånd, men deras motstånd riktar sig mot att de inte är en del av det system de uppfattar att andra elever är.

Framtidsvägar för elevers anpassning- och motståndsprocesser

I denna avslutande del kommer gymnasieelevers anpassnings- och motståndsprocesser diskuteras i relation till gymnasieskolans förändring och utveckling i samband med Gy 2011. Tonvikten i diskussionen ligger på tänkbara framtida konsekvenser av elevers olika strategier för anpassning och motstånd.

Analysen i artikeln pekar sammantaget på att det är eleverna på teknikprogrammet som har störst möjlighet att anpassa sig till skolans institutionella ordning och i hög grad också gör så. Genom denna process blir elevgruppen själva en del av den övergripande institutionella ordningen.

För elever verkar gymnasieskolan i hög grad handla om att lära sig anpassning. På grund av programutformningen är det dock inte tydligt vad det är som eleverna egentligen ska anpassa sig till. Det finns olika institutionella ordningar på programmen, men ändå framträder en övergripande ordning som har större genomslag än de andra. Denna ordning överensstämmer väl med den vardag eleverna mötte på teknikprogrammet.

För att ens få börja på gymnasieskolan ska alla eleverna numera ha godkända betyg i betydligt fler ämnen än vad som gällde innan Gy 2011. Eva Forsberg (2008) är en av dem som kritiskt kommenterat den utredning (SOU 2008:27) som förgick Gy 2011. Forsberg menar att:

Genom utredningens förslag knyts ingångar, genomgångar, utgångar och övergångar närmare varandra. Kraven på pass och visum vid både entré och exit får då en föregripande och styrande funktion som medför att elever i ett tidigt skede differentieras till skilda positioner (Forsberg 2008, s 94).

I Forsbergs analys förväntades differentieringen av elever öka alltmer i det som då var en framtida gymnasieskola. Utifrån Skolverkets (2012) nuvarande analyser ser Forsbergs förväntning ut att ha infriats och den framtida gymnasieskolan är inte längre framtida då den med Gy 2011 blivit en realitet. Skillnaderna mellan gymnasieprogrammen är formellt större än vad de var tidigare och eleverna har därmed mindre möjligheter till gränsöverskridande mellan exempelvis högskoleförberedande program och yrkesprogram.

Elevgrupperna som ingick i föreliggande artikels empiri strävade generellt efter att anpassa sig till de krav och förväntningar som efterfrågades av skolan, även om deras möjligheter till detta var olika. De elever som tydligast anpassade sig och som också hade framgång

i detta var eleverna på teknikprogrammet, ett program som i Gy 2011 har ett högt söktryck. Teknikprogrammet är i Gy 2011 ett högskoleförberedande program och de elever som studerar där har, om de fortsätter på den ”tekniska vägen”, med all sannolikhet goda och lönsamma framtidsutsikter. Att elever i Gy 2011 fortsatt söker teknikprogrammet är därför inte förvånade och med ett fjärde år borde även elevernas möjligheter att få jobb direkt efter utbildningen öka. Programmet blir därför ett högskoleförberedande program som också direkt efter studierna kan leda till arbete.

Omvårdnadsprogrammets söktryck har i Gy 2011 däremot minskat (Skolverket 2012). På omvårdnadsprogrammet fanns det i denna artikels empiri ett par elevgrupper som gav uttryck för två olika former av motstånd mot skolans krav och förväntningar. Den ena elevgruppen var unga män som efterfrågade en tydligare yrkesanpassning av programmet och jämförde sig med mer traditionellt manliga program som exempelvis fordonsprogrammet. Denna elevgrupp skulle möjligen utvecklat mindre motstånd och varit nöjdare i Gy 2011 då yrkesinriktningen nu är tydligare. För den andra elevgruppen, en grupp studieinriktade unga kvinnor, som reagerade mot de lågt ställda krav och förväntningar som de uppfattade att skolan hade kanske förhållandet blivit det motsatta? Motståndet till programmet hade snarare förstärkts och denna elevgrupp kanske inte ens skulle sökt till omvårdnadsprogrammet i Gy 2011? Även om det i Gy 2011 på olika sätt finns möjligheter för elever att läsa in det som krävs för högskolestudier (Skolverket 2011a) är den tydligare yrkesinriktningen också något som kan få elever att avstå från yrkesprogram. Budskapet till unga människor kan i Gy 2011 tolkas som att framtida högskolestudier inte är något för alla och ett par av de unga kvinnorna från omvårdnadsprogrammet i denna artikels empiri säger: ”Det känns, vi har valt den här kursen, programmet, för att vi är korkade på något sätt” och ”Det är som att vi ska bara vara undersköterskor i hela vårt liv, så det spelar ingen roll”. Sett ur dessa elevers livsperspektiv var inte omvårdnadsprogrammet ens i den tidigare gymnasireformen tillräckligt utmanade.

Eleverna på det individuella programmet i denna artikels empiri strävade efter att anpassa sig till skolans krav och förväntningar, även om det också fanns uttryck för motstånd. Målet för eleverna var att de skulle komma in på det de angav som det ”riktiga programmet” och en elev sa: ”Så att man är beredd för framtiden liksom”. I Gy 2011 har det individuella programmet ersatts av fem olika introduktionsprogram vilka är för elever, som av olika skäl inte har tillräckliga betyg från grundskolan. Även om de olika introduktionsprogrammen

till sin struktur är betydligt mer nyanserade än vad det individuella programmet var, kvarstår betygskraven till gymnasieskolan och med Gy 2011 har de skärpts ytterligare. Ett förslag är nu att yrkesintroduktionen ska förändras så att elever som inte kan fullfölja varken ett yrkes- eller högskoleförberedande program ändå får någon form av kortare utbildning i gymnasieskolan. Diskrepansen mellan vilken utbildning elever kommer att erbjudas inom ramen för Gy 2011 ökar i så fall alltmåra. Skillnaderna med avseende på framtidsmöjligheter för en elev som genomgått också teknikprogrammets fjärde år och en elev som endast genomgått en kortare yrkesutbildning inom ramen för yrkesintroduktionen blir stora.

Forsberg (2008) pekade i den tidigare nämnda artikeln på faran i system som det är svårt att både komma in i och ut ur. I Gy 2011 har detta förstärkts ytterligare och urvalsinstrumentet är nu i än högre grad elevers betyg. Elevkontrollen med tillhörande krav på elevers anpassning, riskerar att skapa ännu större klyftor mellan elever i utbildningssystemet. Även om kontroll och bedömning alltid varit framträdande inom utbildning finns risk med ökad kontroll och bedömning av elevers kunskaper i olika sammanhang. Det är inte (endast) elevers ökade kunskapsutveckling som mäts utan också elevers anpassningsförmåga. Klyftan mellan de som har och ges möjligheter att hantera och anpassa sig till det som efterfrågas, kan i framtiden förstärkas. Det kan bidra till en gymnasieskola där differentieringen mellan elevgrupper blir ännu större.

Det som slutligen blev Gy 2011 benämndes i utredningstexten som en framtidsväg (SOU 2008:27) vilket lät både löftesrikt och hoppfullt. I ljuset av resultaten från min studie frågar jag mig om den tänkta framtidsvägen riskerar att bli en väg som bidrar till ökade skillnader för unga människor. För en del är det en motorväg mot ett tydligt mål och för en del är det kanske en återvändsgränd? Enligt min uppfattning är Gy 2011 ingen nyhet utan en tillbakagång till den betydligt mer uppdelade gymnasieskola som fanns före 1990-talets gymnasiereform. I likhet med exempelvis Lundahl (2011) menar jag att de skillnader mellan yrkes- och högskoleförberedande program som nu införts är en brytning med avseende på den tidigare utvecklingen mot en mer inkluderande gymnasieskola. Den svenska gymnasieskolan är, och förblir, en skolform där de olika lagrarna gro?

Referenser

- Ball, Stephen J. (1981): *Beachside Comprehensive. A Case-study of Secondary Schooling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartholdsson, Åsa (2007): *Med facit i hand. Normalitet, elevskap och vänlig maktutövning i två svenska skolor*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Bauman, Zygmunt (2004): *Wasted Lives. Modernity and Its Outcasts*. Cambridge: Polity Press.
- Björklund, Jan (2012): Folkpartiets nyhetsbrev. [hämtat 2012-09-27].
- Finansdepartementet (2012): Budgetpropositionen för 2013. *Proposition 2012/13:1*.
- Forsberg, Eva (2008): Framtidsvägen – en huvudled eller en skiljeväg? *Utbildning & Demokrati*. Tema: En reformerad gymnasieskola – med vilka ambitioner? 17(1), 75–98.
- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Hill, Margreth (2001): Om vikten av att få sig ett skratt. Ett elevperspektiv. I *Villkor och vägar för grundläggande yrkesutbildning*, s 17–31. Stockholm: Skolverket.
- Hill, Margreth (2007): Coola killar pluggar inte. I Jonas, Olofsson, red.: *Utbildningsvägen – vart leder den? Om ungdomar, utbildning och försörjning*, s 158–172. Stockholm: SNS förlag.
- Henning Loeb, Ingrid & Lumsden Wass, Karin (2012): Vad är yrkesintroduktion och hur kan den utformas. I Ingrid Henning Loeb & Helena Korp, red.: *Lärare och lärande i yrkesprogram och introduktionsprogram*, s 199–214. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Monica (2009): *Anpassning och motstånd. En etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella identitetsskapande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Johansson, Monica (2012): En exkluderande och inkluderande skolform. I Ingrid Henning Loeb & Helena Korp, red.: *Lärare och lärande i yrkesprogram och introduktionsprogram*, s 25–40. Lund: Studentlitteratur.
- Kehily, Mary Jane & Nayak, Anoop (1997): Lads and laughter: humour and the production of heterosexual hierarchies. *Gender and Education* 9(1), 69–87.
- Korp, Helena (2006): *Lika chanser i gymnasiet? En studie om betyg, nationella prov och social reproduktion*. Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen.
- Lundahl, Lisbet (2011): Swedish upper secondary education: Policy and organizational context. I Elisabeth Öhrn; Lisbet Lundahl & Dennis Beach, red.: *Young People's Influence and Democratic*

- Education. Ethnographic Studies in Upper Secondary Schools*, 13–28. London: Tufnell Press.
- Nyström, Eva (2007): *Talking and Taking Positions. An Encounter Between Action Research and the Gendered and Racialised Discourses of School Science*. Umeå: Department of Mathematics, Technology and Science education Umeå Universitet.
- Russel, Lisa (2011): *Understanding Pupil Resistance: Integrating Gender, Ethnicity and Class*. Essex: E & E publishing.
- Rosvall, Per-Åke (2012): ”... det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras...” *En etnografisk studie om elevinflytande i gymnasieskolan*. Umeå: Umeå universitet.
- Scott, Richard, W (2001): *Institutions and Organizations. Second Edition*. Thousand Oaks: Sage.
- Skeggs, Beverley (1999): *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- SFS 2010:800 *Skollagen*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SFS 2010:2039 *Gymnasieförordningen*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Skolverket (2007): *Redovisning av uppdrag om Individuella program. Heltid och resursförstärkning. Utvecklingen av individuella program*. Dnr 2006:03 130.
- Skolverket (2011): *SKOLFS 2011:24. Skolverkets föreskrifter om mål och kurser i försöksverksamhet med ett fjärde tekniskt år i gymnasieskolan*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2011a): *Kort om den svenska gymnasieskolan*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2012): *PM Skolor och elever i gymnasieskolan 2011/12*. Dnr 71-2012:33.
- SOU 2008:27 *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*. Betänkande av Gymnasieutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Utbildningsdepartementet (2007): *Direktiv 2007:8: En reformerad gymnasieskola*. Stockholm.
- Utbildningsdepartementet (2007a) *Direktiv 2007:143: Tilläggsdirektiv till gymnasieutredningen (U 2007:01)*. Stockholm.
- Wakeford, John (1969): *The Cloistred Elite. A Sociological Analysis of the English Public Boarding School*. London: Macmillan.
- Willis, Paul (1977): *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Woods, Peter (1979): *The Divided School*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Woods, Peter (1990): *The Happiest Days? How Pupils Cope with School*. Basingstoke: Falmer Press.
- Öhrn, Elisabeth, Lundahl, Lisbet & Beach, Dennis (2011): Synthesis. I Elisabeth Öhrn; Lisbet Lundahl & Dennis Beach, red.: *Young People's Influence and Democratic Education. Ethnographic Studies in Upper Secondary Schools*. Tufnell Press: London, s 139–150.